



Duygu Görmez

<https://orcid.org/0009-0003-0954-475X>

Master's Student Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Science and Letters Medieval History, Türkiye, duygugormz1@gmail.com

Atf Künyesi | Citation Info

Görmez, D. (2024). Birinci Haçlı Seferi Sırasında Türklerin Tutumu. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 3210-3224.

Birinci Haçlı Seferi Sırasında Türklerin Tutumu

Öz

26 Ağustos 1071 tarihinde kazanılan Malazgirt Zaferi ile Anadolu coğrafyası hızla Türkleşme sürecine girmiştir. Bu durum başta Bizans İmparatorluğu ve Hristiyan dünyasına endişe vermiştir. Bu endişeli durum neticesinde toplanan Hristiyan dünyası Haçlı Seferi adı altında İstanbul'a gelerek dindaşlarını koruma görevi üstlenmiştir. İstanbul'da toplanan Haçlı ordusu akabinde hızla Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına doğru hareket etmiştir. Haçlılar ile yaşanan bu ilk karşılaşma sonucu I. Kılıç Arslan önderliğindeki Anadolu Selçuklu orduları kolaylıkla Haçlıları bertaraf ederken aynı başarıyı 1097 yılında gerçekleştirememiştir. Kalabalık Haçlı orduları karşısında tek başına baş edemeyeceğini anlayan I. Kılıç Arslan, çareyi bölgede bulunan Türk emirlerine milli birlik ve beraberlik çağrısı yaparak bulmuştur. I. Kılıç Arslan'ın yapmış olduğu çağrıyla toplanan Türk ordusu, Haçlılara karşı birlikte mücadele etmiştir. Nitekim, Türk ordusunun oluşturduğu milli hareket 1098 yılında çözüme noktasına gelmiş ve I. Haçlı Seferi sırasındaki durumunu etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Haçlılar, Bizans, I. Kılıç Arslan, Kürboğa

Turkish Attitude during the First Crusade

Abstract

On 26 August 1071, with the victory of Malazgirt, Anatolia rapidly entered the process of Turkification. This situation gave concern to the Byzantine Empire and the Christian world. As a result of this anxious situation, the Christian world gathered in Istanbul under the name of the Crusade and undertook the task of protecting their co-religionists. The Crusader army gathered in Istanbul then



moved rapidly towards the lands of the Anatolian Seljuk State. As a result of this first encounter with the Crusaders, the Anatolian Seljuk armies led by Kılıç Arslan I easily eliminated the Crusaders, but could not achieve the same success in 1097. Realising that he could not cope with the crowded Crusader armies alone, Kılıç Arslan I found the solution by calling for national unity and solidarity to the Turkish emirs in the region. The Turkish army gathered with the call made by Kılıç Arslan I and fought together against the Crusaders. As a matter of fact, the national movement formed by the Turkish army came to the point of dissolution in 1098 and affected the situation during the I. Crusade.

Keywords: *Crusaders, Byzantium, Kılıç Arslan I, Kürboğa*

Giriş

11. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türklerin Anadolu coğrafyasında siyasi üstünlüğünü ele geçirmesinin ardından Bizans İmparatorluğu çökme noktasına gelmiştir. Anadolu’da yaşanan Türk hâkimiyeti ile birlikte Bizans İmparatoru VII. Mikhail, Papa VII. Gregorius’dan askerî yardım talep etmiştir. İmparatorun bu teklifine Papa VII. Gregorius olumlu yaklaşmış olsa da yeterli sayı sağlanamadığından dolayı bu askerî yardım gerçekleştirilememiştir (Baştav, 1999, s. 60). Roma Kilisesi’nden beklenen askerî yardımın gelmemesiyle birlikte I. Aleksios Komnenos döneminde “böl ve yönet” prensipleri esas alınarak devlet politikası sürdürülmüştür. Yapılan politikayla birlikte kilisede bulunan değerli eşyaları devlet hazinesine aktararak ekonomik anlamda iyileşme amaçlanmıştır. I. Aleksios’un yapmış olduğu bu politikalar Bizans İmparatorluğu’nun durumunu değiştirmemiştir. İmparatorluğun bu durumu karşısında I. Aleksios Roma Kilisesi’nden askerî yardım talep etmiş; Papa II. Urbanus ise tüm Hristiyan dünyasını dindaşlarını kurtarmak için göreve davet etmiştir (Demirkent, 2012, s. 67). Kasım 1095 yılında Papa II. Urbanus önderliğinde gerçekleşen Clermont Konsili ile tüm Avrupa ülkelerinin katılımı sağlanarak Hristiyan dünyasını ortak bir emel için toplanmış oldu (Anna Komnena, 1996, s. 307). 1095 yılında yapılan konsilin ardından Papa II. Urbanus, Fransa’da birçok vilayeti dolaşarak tüm Hristiyan dünyasını Bizans’ı kurtarmak için bu kutsal göreve iştirak etmelerini dile getirmiştir. Papa II. Urbanus’un yapmış olduğu bu çağrıyla birlikte ilk etapta Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere’den birçok gönüllü asker toplanmıştır. Papa II. Urbanus’un önderliğinde toplanan Haçlı orduları Le Puy Piskoposu Adhemar’ın komutasında 15 Ağustos 1096 yılında 100.000 atlı ve 80.000 yaya askerden oluşan Haçlı ordusu İstanbul’a doğru hareket etmiştir (Kaleli, 2014, s. 12). Böylelikle I. Haçlı Seferi resmi olarak başlamıştır. Nitekim savaş başlamadan önce Anadolu coğrafyasında bulunan Türk beyliklerinin kendi aralarında hâkimiyet mücadeleleri yaşadığı aşikâr olmakla birlikte Haçlıların, Anadolu coğrafyasına saldırmasıyla değişim

göstermiştir. Anadolu coğrafyasında bulunan Türk beylikleri, I. Kılıç Arslan önderliğinde hareket ederek Haçlılar karşısında birlikte mücadele etmiştir (Azîmî, 2006, s. 33).

1. Haçlı Seferlerinin Başlaması

Hristiyan dünyası açısından kutsal olan şehirlerin uzun zamandır Müslümanların elinde olması üzerine I. Haçlı Seferi başlamıştır. 1096 yılında yola çıkan Haçlı ordularının geçtikleri yol güzergâhları üzerinde birçok yıkım ve felaketin yaşanması İmparator I. Aleksios'a endişe vermiştir. Haçlıların kendi ülkesinde felakete neden olacağını düşünen İmparator I. Aleksios, keşiş Pierre l'Hermite ve komutasındaki orduya temkinli yaklaşarak dostane ilişki kurmuştur. İmparator I. Aleksios keşiş Pierre l'Hermite ile kurduğu bağ ile onu tanıma fırsatı yakalamış bu sayede yapabilecekleri yıkım faaliyetlerini daha da yakından tanımıştır (İbnü'l Esîr, 1987, C. XI, s. 246). İstanbul'da bulunan Haçlı ordularının yapmış oldukları yağma faaliyetleri sonucu Bizans halkı da huzursuz olmuştur. Haçlıların bu davranışı İmparator I. Aleksios'un dikkatini çekmiş ve bir an önce bu düzensiz birlikleri Bizans sınırları içerisinden çıkarmayı planlamıştır (Anna Komnena, 1996, s. 305). 6 Ağustos 1096 tarihinde aradığı fırsat ortamını bulan İmparator I. Aleksios, Pierre l'Hermite ve Gautier Sans-Avoir önderliğindeki tüm Haçlı ordusunu Anadolu kıyısından geçirmiştir (Tyrensis, 2016, s. 63). İmparator I. Aleksios'un yardımlarıyla İzmit Vilayetine ulaşan Haçlılar arasında büyük bir tartışma yaşanmıştır. Nitekim yaşanan tartışma sonucu Alman ve İtalyan birlikleri keşiş Pierre l'Hermite'in idaresinden çıkarak Rinaldo isimli bir İtalyan'ın komutasına girmiştir. Haçlılar arasında başlayan sorunla birlikte otorite sorunu yaşanmış ve diğer Haçlı birliklerini beklemeden Türk hâkimiyetindeki bölgelere saldırmıştır. Haçlı orduları elde ettikleri bu küçük başarıyla İznik yakınlarına kadar ilerlemiştir (İbnü'l Adim, 2014, s. 87). İznik yakınlarında Türklerle yapılan çatışmalarda birçok ganimet elde eden Fransız Haçlı birliği, diğer Haçlı gruplarına cesaret vermiştir. Rinolda komutasında olan Alman Haçlı birliği de kısa zaman içerisinde İznik tarafına gelerek Kserigordon Kalesi'nde birçok saldırı harekâtı düzenlemiştir. (Demirkent, 2014, s. 32). Alman Haçlı birliklerinin yapmış olduğu saldırılar sırasında Malatya seferi ile ilgilenen Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, Haçlılar karşısında yaşanan mücadele için kardeşi Kulan (Davud) Arslan'ı görevlendirmiştir. 29 Eylül 1096 tarihinde Kserigordon Kalesi'nin önüne gelen Kulan Arslan önderliğindeki Anadolu Selçuklu ordusu, kalenin stratejik konumunu baz alarak uygun bir plan yaptırmıştır (Aguilers, 2019, s. 63). Yapılan plan doğrultusunda kalenin içme suyu bağlantısını keserek Haçlıların susuz kalmalarını sağladılar. Anadolu Selçuklu ordusu yapmış olduğu bu faaliyetin yanı sıra Haçlıları kalenin dışına çıkmaları engelleyerek iyice güçten düşmelerini sağlamıştır (Altınay, 2007, s. 48). Rinoldo önderliğindeki Haçlı ordusu sekiz gün boyunca Kserigordon Kalesi'ndeki

mahkûmiyetlerinin ardından Müslümanlığı kabul ederek teslim olmuştur (İbn Bîbî, 1993, s. 37). Her iki kuvvet arasında yaşanan ilk etkileşimde görüldüğü gibi Türk ordusunun mücadele sırasında yapmış olduğu bu stratejik hamle ile başarıya ulaşılmıştır. Nitekim Türk ordusunun kuşatma sırasında göstermiş olduğu başarı yadsınamaz gerçeklik olsa da başarıya asıl götüren etken ise Haçlıların kendi aralarında yaşamış olduğu sorunların patlak vermesiydi (Urfalı Mateos, 2000, s. 188). Zira Haçlı kuvvetlerinin savaş başlamadan önce kendi aralarında yaşanan iletişim ve otorite sorunu mücadeleye yansımış ve yenilmelerine zemin hazırlamıştır.

2. İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması

1078 yılından itibaren Anadolu Selçuklulara ev sahipliği yapan İznik Vilayeti uzun yıllardan beri Bizans İmparatorluğu'nun ele geçirmek için uğraştığı yerlerden birisidir. Zira şehrin askerî açıdan önemli bir mevkide bulunması ayrıca Bizans İmparatorluğu için dinsel bir öneme sahip olması nedeniyle de bir an önce tekrar ele geçirilmesi gerekliydi. Bu nedenle Bizans İmparatorluğu, Haçlıların ilk hedeflerinin İznik olması için anlaşma yapmıştır (Anna Komnena, 1996, s. 318). Yapılan anlaşma gereğince Nisan 1097 yılında İznik Vilayetine doğru yola çıkan Haçlılar kısa bir süre içerisinde şehre giriş yapmıştır. Nitekim Haçlıların kısa bir zaman içerisinde İznik Vilayetine varmalarındaki en önemli etken ise I. Kılıç Arslan ve kuvvetlerinin Malatya seferinde bulunmalarıdır (Gregory Abû'l-Farac, 1987, s. 22). Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın, Haçlı tehlikesine karşı önlem almak yerine Dânişmend Beyliği'nin hâkimiyeti altındaki topraklara yönelmesi stratejik bir hatadır. I. Kılıç Arslan'ın genişleme siyaseti adı altında yapmış olduğu bu hamle ile Haçlıların, Anadolu coğrafyasında daha rahat bir şekilde ilerlemeleri için zemin hazırlanmıştır (Urfalı Mateos, 2000, s. 191). 29 Nisan 1097 tarihinde Godefroi de Bouillon ve kuvvetleri ordusuyla birleşerek İznik Vilayetinin önüne gelmiştir. Şehrin korunaklı yapısı olan İznik Kalesi'nin önüne gelen Haçlı kuvvetleri hızla plan yapmaya başlamıştır. Bu plana göre kalenin surları paylaşılarak hareket edilecekti. Yapılan hareket doğrultusunda; Godefroi de Bouillon ve kuvvetleri kuzey, Bohemund ve yeğeni Tancred doğu, Raymond de Saint-Gillies ise güney surlarına yerleşmiştir (Azîmî, 2006, s. 37). İznik'in ele geçirilmesi adına Bizans İmparatorluğu, Manuel Butumites öndeliğinde bir birlik tesis ederek Haçlılara göndermiştir. Sayıca kendilerinden üstün olan Haçlılar karşısında kalan Anadolu Selçuklu kuvvetleri derhal I. Kılıç Arslan'a haber yollayarak vaziyetlerini bildirmiştir. Anadolu Selçukluların gönderdikleri haber sultana ulaşmadan Haçlı orduları 16 Mayıs 1097 tarihinde kalenin güney cephesine saldırarak savaşı başlatmıştır (Usta, 2008, s. 44). I. Kılıç Arslan ise bu saldırılar karşısında İznik'te bulunan Selçuklu ordusuyla iletişime geçmeye çalışmıştır. İki Türk elçisi aracılığıyla mektup yollamış fakat ne yazık ki gönderilen elçiler Haçlılar tarafından yakalanarak sorguya çekilmiştir. Yapılan sorgu sırasında I. Kılıç Arslan'ın

planlarını öğrenen Haçlılar, Selçuklulara karşı tedbir almıştır (Küçüksipahioğlu, 2013, s. 51). I. Kılıç Arslan'ın kurmuş olduğu plana göre Karaca ve Buldacı adlı Türk emirleri doğrultusunda dağlara çekilerek Haçlılara karşı savunma yapmalarını önermişti. Sorgular sırasında bu bilgiye erişen Haçlılar kısa zaman içerisinde Selçuklu savunmasıyla mücadele etmiştir. Haçlıların Türk elçilerini yakalanmasını duyan I. Kılıç Arslan, mahiyetinde bulunan 10. 000 kişiden oluşan ordusuyla İznik Vilayetine doğru hareket etmiştir (Kafesoğlu, 1992, s. 111). İznik Kalesinin önüne gelen I. Kılıç Arslan, Haçlıların dört bir taraftan saldırısıyla birlikte derhal savaş düzenine geçmiştir. Nitekim bu savaş sırasında Selçuklu ordusunun bulunduğu vaziyet mühim bir sorun teşkil etmiştir. Zira Selçuklu kuvvetleri kalenin içerisinde Haçlıları ok yağmuruna tutmuş ve bu durum Haçlı askerlerinin savaş düzenini bozmuştur (Turan, 2014, s. 142). Atılan bu oklar neticesinde Haçlılara çukur açtırmayan Selçuklu ordusu mancınık kullanarak rakibini daha fazla zarara uğratmıştır. Yapılan saldırılar karşısında güçten iyice düşen Haçlı ordusu için savaşın kazanılması ihtimalini düşürmüştür (Nişâbü'rî, 2018, s. 97). Nitekim savaşı kaybeden Haçlı ordusu bir anda Gemlik Körfezi'nde dindaşları olan Bizans İmparatorluğu'ndan askerî yardım gelmesiyle tekrar canlanmıştır. Bizans İmparatorluğu'ndan gelen yardımla birlikte tekrar atağa geçen Haçlı ordusu, Selçuklu kuvvetlerini mağlup etmiştir. Yaşanan mağlubiyetle birlikte Anadolu Selçuklu başkenti olan İznik Vilayeti uzun bir aradan sonra tekrar Bizans hâkimiyetine geçmiştir¹ (Turan, 2018, s. 132). Anadolu Selçukluları açısından yenilgiyle sonuçlanan bu mücadele stratejik hatalar nedeniyle kaybedilmiştir. İznik kuşatması öncesinde gerçekleşen mücadelelerde alınan galibiyetler Selçuklularda rehavet ortamı oluşmuştur. Bu durumu en belirgin örneği ise I. Kılıç Arslan'ın, Haçlı tehlikesi sırasında genişleme siyaseti izlemesidir. Zira I. Kılıç Arslan'ın izlediği genişleme siyaseti gereğince Dânişmend topraklarına saldırması sonucu Selçuklu ordusunun yorulmasına neden olmuştur. Nitekim Selçuklu ordusunda yaşanan bu durum Haçlılarla gerçekleşen mücadelesine de yansarak İznik Vilayetinin kaybedilmesiyle sonuçlanmıştır (Cahen, 2012, s. 67).

3. Dorylaion (Eskişehir) Muharebesi

Haçlıların, İznik Vilayetini ele geçirdikten sonra ikinci nihai hedefleri Anadolu'nun içlerine doğru hareket etmektir. Anadolu Selçuklu kuvvetlerini yaşanan İznik yenilgisi ile Haçlılar önündeki stratejileri değiştirmiştir. Zira Haçlılar aldıkları galibiyetle birlikte güçlerini arttırmış bunun sonucunda da Anadolu'nun içlerine girerek Türkler üzerinde kesin zafer

¹ Gerçekleşen mücadele sırasında Bizans İmparatorluğu askerî bir birlik tesis ederek Gemlik Körfezi'nde bulunan Haçlı ordusuna destek kuvvet göndermiştir. Bizans İmparatorluğu'nun yapmış olduğu bu askerî yardım ile Selçuklu ordusu savaş alanından çekilmek zorunda kalmıştır. Selçuklu ordusunun geri çekilmesiyle birlikte İznik Vilayeti, Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyet altına girmiştir (Altan, 2001, s. 575).

kazanmak gayesine girmiştir. 26 Haziran 1097 tarihinde harekete geçen Haçlı ordusu, Bizans birlikleri ile Dorylaion (Eskişehir) istikametine doğru yola çıkmıştır (Michaud, 2011, s. 163). Haçlıların buradaki amacı Dorylaion (Eskişehir) yolunu kullanarak kısa zaman içerisinde Antakya'ya varmak olacaktır. Nitekim Haçlıların kurdukları plandan haberdar olan I. Kılıç Arslan ordusunun istikametini bu yöne doğru çevirmiştir (Altan, 2001, s. 576). İznik muharebesinin ardından geri çekilerek Haçlılar karşısında güç toplamaya girişen I. Kılıç Arslan, ilk olarak Dânişmendliler ile anlaşmaya varmıştır. Yapılan görüşmeler sonucu Dânişmendli Gümüş Tekin ve Kayseri Emiri Hasan Bey ile kuvvetlerini yanına çeken I. Kılıç Arslan, Haçlılar üzerine tuzak kurmaya başlamıştır (Tudebodus, 2019, s. 83). Haçlıların, Dorylaion (Eskişehir) taraflarında bulunan Sarısu Ovası'nda dinlenmek için duracaklarını öngören I. Kılıç Arslan kuvvetlerini de burada bulunan tepelere yerleştirerek pusu kurduştur (Vasiliyev, 2016, s. 463). I. Kılıç Arslan'ın yapmış olduğu bu plan aslında Haçlı ordusunu yok edebilecek olmasına karşın kendisini büyük bir felaket bekliyordu. Haçlı kuvvetleri hareket etmeden önce olası bir tehlike yaşamamak adına orduyu ikiye bölerek hareket etmiştir. Haçlıların yapmış olduğu bu stratejiden haberi olmayan I. Kılıç Arslan ordusuyla birlikte çoktan Sarısu Ovası'na gitmiştir. I. Kılıç Arslan'ın öngörüsü doğrultusunda harekete eden Haçlılar 30 Haziran 1097 tarihinde Sarısu Ovası'na varmış ve dinlenmek üzere mola vermişlerdir (Norwich, 2013, s. 60). Haçlılar vermiş olduğu mola ile dinlenmeye geçtikleri sırada harekete geçen Selçuklu kuvvetleri saldırıya geçmiştir. Yapılan saldırılar sırasında ok ve mızrak atışlarıyla Haçlı ordusunu bertaraf eden Selçuklu kuvvetleri son darbeyi yapmak üzere hareket ettikleri sırada Bohemond önderliğindeki ikinci Haçlı kuvvetleriyle karşılaşmıştır. İkinci Haçlı ordusunun gelmesiyle panikleyen Selçuklu kuvvetleri savaş sırasında büyük bir yıkım ile karşı karşıya kalmıştır. Ordusunun Haçlılar tarafından bozguna uğradığını gören I. Kılıç Arslan hızla bir tepeye çıkarak Fransız dükü Godefroi'nin ordularını ok yağmuruna tutmuştur (İbn Kalanisi, 2015, s. 9). Bu ok yağmuru esnasında Büyük Hugue ve Kont Raymond ordularının yardıma koşmasıyla Haçlılar bir kez daha üstünlük sağlamıştır. Yaşanılan mücadele sonucunda Haçlılar karşısında ikinci kez mağlubiyete uğrayan Anadolu Selçukluları savaştan geri çekilmiştir (Haldon, 2017, s. 119).

Anadolu Selçukluların, Haçlı kuvvetlerinin önünde ikinci kez mağlup olmalarındaki asıl etken Haçlıların sayıca üstün olmalarıdır. Anadolu Selçukluların savaş sırasındaki göstermiş olduğu tutum ve davranışlar muhtelif tarihçilerinde dikkatinden kaçmayarak övgüyle bahsedilmiştir. Haçlılara karşı yapılan mücadeleler sırasında meydan savaşlarıyla baş edemeyeceğini anlayan I. Kılıç Arslan bundan sonraki uygulamaya koyacağı adımları değiştirmiştir (Şeşen, 1999, s. 43). I. Kılıç Arslan bundan sonraki asıl hedefi Haçlı ordusuna büyük zayıflar yaşatarak onların manevi olarak yıpratmak olmuştur. Selçuklu kuvvetleri,

Haçlıların kullanacağı güzergâhlara yönelerek onların açlık ve susuzluk yaşamaları için hamleler yapmıştır. Nitekim Selçuklu kuvvetlerinin yapmış olduğu yıpratma hareketi başarı kazanarak Haçlıların bölünmesini sağlamıştır (Norwich, 2013, s. 61).

4. Antakya'nın Haçlılar Tarafından Kuşatılması

Hıristiyanlığın ilk kurulduğu döneminden itibaren Antakya Vilayeti önem teşkil etmiştir. Havari Petrus yaşadığı dönemlerde Antakya Vilayetine gelerek ilk piskoposluğu burada kurması sebebiyle de Hristiyan dünyası için kutsal şehir konumunda olmuştur. Bu sebeple Hristiyanlar için Antakya'nın ayrı bir önemi vardır. 1085 yılından itibaren Anadolu Selçuklu hâkimiyetine giren Antakya, uzun bir süre Türk egemenliği altına girmiştir. Böylece kadim şehrin Türklerin elinden alınması Haçlıların nihai hedeflerinin arasında olmuştur (Vasiliyev, 2016, s. 469).

20 Ekim 1097 tarihinde Antakya'yı ele geçirmek için yola çıkan Haçlı ordusu Asi Nehri'ne gelerek saldırı harekâtlarına başlamıştır. Dönemin Antakya Valisi olan Yağısıyan, Haçlıların kendisine doğru ilerlediklerini anlamış ve sefer hazırlıklarına başlamıştır. Vali Yağısıyan ilk olarak şehirde bulunan Hristiyanların ihanet edeceklerinden endişe duyarak Antakya'dan gayrimüslimleri çıkarmıştır. Hristiyanların şehirden çıkarılmasının ardından kale surlarının tamirleriyle ilgilenecek olası tehlikelerin önüne geçmeye çalışmıştır (İbn Kalanisi, 2015, s. 12). Vali Yağısıyan ayrıca Haçlı ordularına karşı etkili saldırı yapabilmek için oğlu Şemsü'd-Devle aracılığıyla bölgede bulunan Müslüman emirliklerden yardım istemiştir. Diğer oğlu Muhammed'i ise Anadolu topraklarında yer alan Türkmen beylerden destek kuvvet istemek için göndermiştir. Yapmış olduğu stratejik hamlelerin yanı sıra uzun yıllar savaş meydanlarında edindiği tecrübeler sayesinde yiyecek sıkıntısı çekmemek için tahıl depolamıştır. Yağısıyan'ın yardım çağrısını duyan Türk beyleri de sırayla Antakya Vilayetine doğru hareket etmeye başlamıştır. Öyle ki yardım çağrısına koşan Cenâhüdevle ve kuvvetleri Antakya'ya geldikleri sırada Bohemund ve Robert'in ordusuyla karşılaşarak aralarında küçük bir çatışma yaşanmıştır. Ocak 1098 yılında gerçekleşen bu çatışma Haçlı kuvvetlerinin sayıca üstün olması nedeniyle Türk ordusunun geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır (Demirkent, 2011, s. 66). Türk ordusu tarafından yapılan çatışmalar üzerine birçok asker kaybeden Haçlılar yaşanan duruma ilaveten de yiyecek sıkıntısı baş göstermiştir. Haçlılar yaşanan yiyecek sıkıntısının yörede bulunan Ermenilerden karşılamaya çalışmış olsa da yeterli gelmemiştir. Nitekim Haçlıların yaşadığı yiyecek Kıbrıs adasında bulunan eski Kudüs patriği Symeon aracılığıyla giderilmeye çalışmış olsa da Haçlı askerlerinin açlıktan ölmelerinin önüne geçememiştir. Öte yandan Haçlı ordularında yer alan Bizanslı General Tatikos, Haçlıların davranışları konusunda

inisiyatifli davranmış fakat Bohemund'un entrikaları nedeniyle ordudan ayrılmıştır (Usta, 2008, s. 82). Tatikos'un bölgeden ayrılmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğu'nu kendilerine düşman belleyen Haçlılar, Bohemund'u lider olarak görmüştür. Bohemund'un ise Antakya'yı bir an önce ele geçirip burada bir prenslik kurmayı hedeflemiştir. Diğer taraftan Antakya Vilayetini bir an önce ele geçirmek için harekete geçen Bohemund, Vali Yağısan'ın mahiyetinde bulunan Ermeni asıllı Firuz adlı emir ile iletişime geçerek Türkler hakkında bilgi edinmiştir. Firuz'dan alınan bilgiler doğrultusunda ilerleyen Haçlı orduları kısa zaman içerisinde Antakya Kalesi'ni kuşatma altına almıştır (Tudebodus, 2019, s. 94). Haçlıların, Antakya'yı kuşatmasıyla birlikte Türk orduları tekrar toplanmıştır. Bu toplanma sırasında Haleb Meliki Rıdvan ve Sökmen b. Artuk Bey'de çok sayıda kuvvet toplayarak Antakya Vilayetine gelmiştir. Mart 1098 yılında Haçlılar üzerine saldıran Türk ordusu, Bizans İmparatorluğu'ndan gelen askerî yardımlar sonrasında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Türk ordusunun yapmış olduğu bu geri çekilme hadisesi Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un kulağına gitmiş ve mahiyetinde bulunan emirlere haber göndererek Antakya'ya hareket etmelerini emretmiştir (Urfalı Mateos, 2000, s. 200). Sultan Berkyaruk'un emri doğrultusunda harekete geçen Musul Emiri Kürboğa hızla büyük bir ordu kurarak bölgeye intikal etmiştir. Nitekim bölgeye gelen Kürboğa ve kuvvetleri Antakya'dan önce Urfa'nın Haçlılar tarafından işgal alınması üzerine Urfa'ya hareket etme kararı almıştır. Urfa kuşatması için Hıms Emiri Cenâhüddevle Artuk b. Sökmen yeğeni Belek Gazi ve kuvvetlerini de cihat çağrısı yaparak savaşa katılmalarını emretmiştir (İbnü'l-Adîm, 2014, s. 89). Birleşen Müslüman ordusu üç hafta boyunca Haçlılara karşı büyük bir direniş göstermesine rağmen başarısız olmuştur. Alınan bu yenilgi üzerine zaman kaybetmeden Antakya Vilayetine doğru hareket eden Müslüman Türk ordusu hızla savaş hazırlıklarına başlamıştır. Kürboğa önderliğindeki Türk ordusunun Antakya'ya geldiklerini haber alan Haçlılar ise derhal toplantı yaparak savunmaya geçmiştir. İki ordu arasında yaşanan savaşın sonunda Bohemund'un iç kaleyi ele geçirmesiyle Antakya Vilayeti Haçlıların eline geçmiştir (Tudebodus, 2019, s. 98). 3 Haziran 1098 tarihinde Haçlıların, Antakya'yı ele geçirmesiyle birlikte bölgede bulunan Türk ve Müslümanlara yönelik işkenceler edilerek kılıçtan geçirmiştir. Haçlılar yapmış oldukları bu hareketin yanı sıra civarda bulunan Hristiyanların ganimetlerine de el koymuştur. Haçlılar bunların yanı sıra kazanılan savaşın başarısını kendilerine mal ederek Bizans İmparatorluğu'nun yardımların inkâr etmiştir. Haçlıların, Bizans İmparatorluğu'na karşı bu tutumu göstermelerindeki asıl amaç şüphesiz bölgedeki hâkimiyeti paylaşmak istememeleridir (Runciman, 2008, s. 79). Öte yandan Haçlıların, Antakya kuşatması sırasında başarı kazanmalarının asıl nedeni Türk tarafında bulunan Ermeni asıllı Firuz'un ihaneti sayesinde

olmuştur. Firuz, kale içindeki mühim bilgileri Haçlılara iletmesiyle Türk savunması tehdit altına girmiş böylece Haçlıların işini kolaylaştırmıştır (Usta, 2008, s. 87).

5. Dânişmendlilerin Bohemund'u Esir Alması

Haçlılarla yaşanan mücadelelerin ardından I. Kılıç Arslan önderliğindeki Anadolu Selçuklu Devleti, İznik dahil olmak üzere Batı Anadolu'da bulunan topraklarını kaybetmiştir. Üstelik yaşanan bu durumun yanı sıra I. Kılıç Arslan hâkim olduğu topraklarda meydana gelen Haçlı tahribatlarını önlemeye çalışmıştır (Koca, 2016, s. 87). I. Kılıç Arslan ülkesinde yaşanan gelişmelerle yakından ilgilendiği bu dönemde Dânişmendli Beyliği ise hâkimiyet alanlarını genişletmiştir. 1100 yılına gelindiğinde ise Tokat ve Sivas'ı hâkimiyet alanına dahil eden Dânişmend Gazi, ardından Malatya'yı kuşatma kararı almıştır (Kesik, 2006, s. 111). Nitekim Dânişmend Gazi'nin yapmış olduğu bu hamle Malatya hâkimi Gabriel'in haberdar olmasıyla birlikte Antakya Prinkepsi Bohemund'an askerî yardım istemiştir. Ayrıca yaşanacak mücadelede başarılı olunduğu takdirde kızı Kira Murfia'yı ve çeyiz olarak Malatya'nın hâkimiyetini vereceğini bildirmiştir. Malatya hâkimi Gabriel'in isteği doğrultusunda Bohemund, 300 kişilik ordusuyla Ağustos 1100 yılında yola çıkmıştır (Zengin, 2014, s. 438). Bu gelişmeyle birlikte Bohemund'un yanında bulunan casusların aracılığıyla Malatya'ya doğru hareket ettiğini öğrenen Dânişmend Gazi, 500 kişilik okçu birlikleriyle tuzak kurmuştur. Yapılan tuzakla birlikte iki ordu Maraş taraflarında karşılaşarak mücadele etmiştir. İki ordu arasında yaşanan mücadele sonucunda ise Dânişmend Gazi ve ordusunun sayıca üstün olmaları sonucu Antakya Prinkepsi Bohemund ve yeğeni Richard'ı tutsak edilmiştir (Cahen, 2012, s. 15). Ayrıca Bohemund'un yanında bulunan Antakya Ermeni Patriği Giprianos ile Maraş Ermeni Patriği Grigores'de mücadele sırasında öldürülmüştür (İbnü'l Esîr, 1987, C. XI, s. 10). Dânişmend Gazi yaşanan mücadelenin ardından esir aldığı Bohemund ve Richard'la birlikte Niksar'a geri dönmüştür. Nitekim Bohemund ve Richard'ın, Dânişmend Gazi tarafından tutsak edilmesi Hristiyan dünyasını derin endişeye sürüklemiş ve bir an önce Dânişmendli topraklarına doğru hareket etmelerine karar kılınmıştır (İbnü'l-Adîm, 2014, s. 45). Haçlıların yapmış olduğu planı fark eden I. Kılıç Arslan ise Anadolu'da bulunan emirlere mektuplar yazarak milli birlik duygusu oluşturarak Dânişmend Gazi'ye askerî yardım etmeleri konusunda emir vermiştir. Yapılan askerî yardımların ardından Anadolu topraklarında Haçlılara karşı başarılı mücadeleler verilmiştir (Solmaz, 2011, s. 149). Yaşanan mücadelelerin yanı sıra 1101 yılına gelindiğinde ise Dânişmend Gazi, Malatya'ya hâkim olmasıyla birlikte I. Kılıç Arslan ile arasında rekabet ortamı oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yaşanan bu durumun yanı sıra Bohemund'un esaret altında tutulmuş olsa da yerine yeğeni olan Tancred geçerek Çukurova ve

Kuzey Suriye bölgesini tehdit eder konuma gelmiştir (Gregory Abû'l-Farac, 1987, s. 332). Tancred'in yapmış olduğu askerî faaliyetlerle sonucu sınır komşusu olan Urfa Kontu Baudouin de Boulogne rahatsız etmiş bu nedenle bir an önce Bohemund'u kurtarmak için çalışmalara girişmiştir (Altan, 2022, s. 63). Onun bu çalışmalarını yakından takip eden Bizans İmparatoru I. Aleksios ise ülkesindeki sınır güvenliğini açısından Bohemund'un kendisine teslim etmeleri karşılığında 260 bin altın vereceğini Dânişmend Gazi'ye bildirmiştir (Demirkent, 1996, s. 5). Bizans İmparatorluğu'nun yapmış olduğu bu teklif karşısında I. Kılıç Arslan ödenecek fidyenin müttefik olması nedeniyle yarısını istemiş olsa da Dânişmend Gazi bu teklifi kabul etmeyerek Bohemund'u serbest bırakmıştır.²

1103 yılında Antakya ele geçirmek için yola çıkan I. Kılıç Arslan, Bohemund'un serbest bırakılmasını öğrenmesiyle ülkesine geri dönmüştür (Cahen, 2012, s. 18). I Kılıç Arslan'ın ülkesine geri dönmesinin ardından Dânişmend Gazi'ye mektup yazarak konuyla ilgili kırılganlığını dile getirmiştir. Bohemund ise serbest kaldıktan sonra Antakya'ya geri dönerek el-Cûme şehrine saldırı düzenleyerek birçok Müslümanı esir almıştır (Altan, 2022, s. 71). Akabinde esir aldığı Müslümanların serbestliği karşılığında Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'dan 7 bin dinar ve 15 at vermesi için haber göndermiştir. Yapmış olduğu bu hareketle birlikte Bohemund, Dânişmend Gazi'ye ödemiş olduğu fidyeden daha fazla kazanç sağlamıştır (Kayhan, 2012, s. 232). Nitekim Dânişmend Gazi'nin yapmış olduğu bu stratejik hata İslam tarihçisi İbnü'l-Esîr'in de dikkatini çekmiş ve konuyla ilgili olarak "*Dânişmend Gazi bu hatalı hareketiyle Müslümanlara yaptığı iyiliklerin silinip yok olmasına sebep oldu.*" demiştir (İbnü'l Esîr, 1987, C.XI, s. 280). Ağustos 1103 yılına gelindiğinde ise Bohemund'un serbest kaldıktan sonra Müslümanlar üzerine yapmış olduğu askerî harekâtların artırması I. Kılıç Arslan'ın daha da öfkelenmiştir. Bu sebeple I. Kılıç Arslan ordusuyla birlikte Maraş Vilayetine giderek Dânişmend Gazi'yle savaşmıştır (Özaydın, 1994, s. 137). İki Türk ordusu arasında gerçekleşen mücadele sonucu I. Kılıç Arslan'ın galip olmasıyla birlikte Elbistan ve Zibatra şehirlerini hâkimiyet altında sokmuştur (Aksarâyî, 2000, s. 121).

6. Musul Emiri Kürboğa ve Haçlılar

3 Haziran 1098 tarihinden itibaren Antakya Vilayetinin Haçlıların eline geçmesinin ardından Musul Emiri Kürboğa ve kuvvetleri hızla bölgeye doğru hareket etmiştir. Öte yandan

²Bizans İmparatoru I. Aleksios'un teklifi üzerine Bohemund, Dânişmend Gazi'nin yanına giderek "*Eğer imparatorun teklif ettiği büyük fidyeyi reddeder ve benden yarısını alarak hürriyetimi verirsen Allah'a yemin ile senin sadık bir müttefikin olurum. Antakya'daki dost ve akrabalarım, Urfa ve Kudüs hükümdarları ve bütün Hristiyanlar da aynı taahhüde girer, herkesin samimi sadakat ve dostluğunu kazanırsın.*" demiştir. Bunun yanında Antakya Vilayetinin eski hâkimi olan Yağısan'ın kızını serbest bırakacağına dair söz vermiştir. Yapılan bu konuşma sonrasında Dânişmend Gazi, I. Kılıç Arslan'ın fidyenin yarısını vermemek için Bohemund'un teklifini kabul etmiştir (Gregory Abû'l-Farac, 1987, s. 343).

Antakya'da Haçlılar kesin bir zafer kazanamamış; zira iç kalede hala Türk egemenliği sürmektedir. Ayrıca Antakya Valisi Yağsıyan'ın oğlu olan Şerefüddeve ve kuvvetleri hâlihazırda savunma yapmıştır. Yaşanan bu duruma ilaveten Musul Emiri Kürboğa, Haçlıları durdurmak için yola çıkmıştır. Haçlılar ise Musul Emiri Kürboğa karşısında güç duruma düşeceklerini bildikleri için bir an önce şehri ele geçirmek istemiştir (Aguilers, 2019, s. 111). 10 Haziran 1098 tarihinde Antakya'ya varan Kürboğa ve kuvvetleri ilk iş olarak şehrin savunmasını yapan Şerefüddeve'den Antakya'nın kendisine teslim etmesini istemiştir. Şerefüddeve'nin şehri teslim etmesiyle birlikte en güvendiği askerlerden biri olan Ahmed b. Mervan'ı iç kaleye yerleştiren Kürboğa ardından savaş hazırlıklarına başlamıştır (Cahen, 2016, s. 98). Musul Emiri Kürboğa'nın savaş hazırlıkları yaptığı sırada Haçlılar, İmparator I. Aleksios'tan askerî yardım talep istemek zorunda kalmıştır. Haçlıların talep ettikleri yardım Bizans İmparatorluğu tarafından reddedilmiş ve bu durumu ihanet olarak algılamıştır. Bu gelişmenin ardından Haçlı ordusu büyük bir umutsuzluğa kapılmıştır. Nitekim Haçlı ordusunda yaşanan umutsuzluk sırasında Hz. İsa'nın insanlar arasında görünerek göğsünü delen mızrağın yerini söylemiştir. Bu durum Haçlılar arasında yayılarak tekrar Türklere saldıracak gücü toplamıştır. Haçlılar aldıkları manevi güçle birlikte 28 Haziran 1098 tarihinde Bohemund önderliğinde altı kısma ayrılarak atağa geçilmiştir. Haçlıların kısa bir süre sonra kalabalık bir orduyla Türk kuvvetlerinin karşısına çıkması üzerine Kürboğa, geleneksel Türk savunma stratejisine yönelmiştir (Runciman, 2008, s. 93). Bu strateji gereği ordunun geri çekilmesi sağlanmış ve Haçlılar asıl ordunun merkezine doğru hareket etmiştir. Savaş Musul Emiri Kürboğa'nın istediği şekilde ilerleyememiştir. Zira savaş Türk okçularının yapmış oldukları atışlar Haçlı birliklerini durduramamıştır. Haçlıların giymiş oldukları sağlam korunaklı zırhlar, Türk okçularının atışlarını engellemiş ve durum Türk hatlarının bozulmasına yol açmıştır. Ayrıca Türk savaş mevzilerinde yaşanan tek sorun bununla da kalmamıştır. Savaş sırasında yaşanan en büyük sıkıntılardan biri de Türk ordusunda bulunan emirlerin olası bir zafer kazanılması halinde Kürboğa'nın adının geçeceğinden hem fikir olmuştu. Türk ordusunda yaşanan bu durum savaşın gidişatını etkileyecek en mühim unsurdan biri olmuştur (Tudebodus, 2019, s. 102). Mücadele sırasında Türk ordusunda baş gösteren kişisel hırslar Haçlıların kazanmasındaki en büyük etken olmuştur. Musul Emiri Kürboğa elinden gelen her şeyi yapmış olsa da ordusunda yaşanan kırılmaların önüne geçememiştir. Nitekim Türk ordusunda baş gösteren ilk kırılma ise ordu içerisinde yer alan Müslüman emirlerden gelmiştir. Müslüman emirlerin ordudan ayrılmasıyla birlikte Dimaşk hükümdarı Dukak, Artuk b. Sökmen ve Hıms Emiri Cenâhüddeve savaş alanını terk ederek Kürboğa'yı yalnız bırakmıştır. Kürboğa ve kuvvetleri savaş alanında

Haçlıların açık hedefi olmuştur. Yaşanılan olayları bir dağın tepesinden izleyen Ahmed b. Mervan ise savaşın kaybedilmesiyle birlikte Haçlılara haber göndererek iç kaleyi teslim etmiştir. 28 Haziran 1098 tarihinde iç kaleyi ele geçiren Haçlılar böylelikle Antakya'nın tamamına hâkim olmuştur (Usta, 2008, s. 97).

Kuşatma sırasında Müslüman ordusunun, Haçlı kuvvetlerinden üstün sayıda oldukları aşikârdır. Nitekim yapılan saldırılar sırasında Müslüman ordusunda yaşanan taktiksel hatalar Antakya'nın el değiştirmesinde önemli ölçüde rol oynamıştır. Her ne kadar Müslüman ordusunda bulunan Musul Emiri Kürboğa, Dımaşk hükümdarı Dukak ve Artuk b. Sökmen gibi savaş tecrübesi olan emirler yer almış olsa da yapılan hatalar belirgin şekilde ortadadır. Özellikle Musul Emiri Kürboğa'nın, kuşatma sırasında Urfa'da bulunması vakit kaybından öteye gitmemiştir (Şeşen, 1999, s. 38). Ayrıca ordusunda bulunan emir ve askerlere karşı sert bir tutum içerisine girmesi nedeniyle anlaşmazlıkların yaşanmasına yol açmıştır. Müslüman ordusu içerisinde yaşanan anlaşmazlıklarda Musul Emiri Kürboğa sebep olmuş olsa da Türk emirlerin savaş alanını terk etmeleri de tartışma konusu olmuştur. Zira orduda yer alan Türk emirlerin savaş alanını terk etmeleri Kürboğa'ya tepki göstermek için yapılmış olsa da Haçlıların galibiyet almalarına sebep olmuştur. Bu sebeple Haçlıların kazanmasındaki en büyük etken Müslüman ordusunda yaşanan taktiksel hatalar, kişisel çıkarlar ve ordu içerisinde yaşanan bölünme olarak ifade edilebilir. Haçlıların, Antakya Vilayetini ele geçirmesiyle birlikte Kudüs yolu da Haçlılara açılmıştır. Dolayısıyla Antakya'nın zaptı yaşanan Haçlı Seferleri için dönüm noktası olmuştur (Pachymérés, 2019, s. 42).

Sonuç

1096 yılında Hristiyan dünyası, Türkleri Anadolu coğrafyasından çıkarmak ve dindaşları Bizanslıları kurtarmak için seferberlik ilan etmiştir. Hristiyan dünyası, Papa II. Urbanus'un kutsal çağrısıyla ordu oluşturmuş ve İstanbul'a giderek dindaşlarını korumak için hareket etmiştir. 1096 yılında ilk kez Anadolu Selçuklu ordularıyla karşılaşan Haçlılar, istedikleri sonucu elde edemediği için geri çekilmek durumunda kalmıştır.

1097 yılına gelindiğinde ise tekrar toplanan Haçlı ordusu bu kez Anadolu Selçuklu başkenti İznik'e saldırmıştır. Nitekim gerçekleşen saldırılar sırasında I. Kılıç Arslan'ın genişleme siyaseti gereğince Malatya'da bulunması Haçlıların lehine sonuçlanmıştır. İznik Vilayetinin kaybedilmesi üzerine I. Kılıç Arslan, Haçlılar karşısında coğrafyada bulunan Türk beyleriyle iletişime geçerek ortak düşmana karşı birlikte hareket etmenin önemini vurgulamıştır. I. Kılıç Arslan'ın yapmış olduğu yardım çağrısıyla harekete geçen Dânişmend Gazi, Kayseri Emiri Hasan Bey, Dımaşk Emiri Tuğtekin ve Harran Emiri Karaca gibi emirler de kuvvetleriyle beraber katılmıştır. İki ordu arasında gerçekleşen mücadele sırasında Haçlıların

sayıca üstün olması sonucu Türk ordusu mağlup olmuştur. Türk ordusu, alınan mağlubiyetin akabinde mücadeleyi bırakmayarak Haçlıların yol güzergâhlarında bulunan kuyulara ve tarım arazilerini tahrip ederek gerilla taktiği uygulamıştır. Haçlı ordusunda büyük ölçüde zayıflık meydana gelmiş ve sayılarının azalmasına neden olmuştur.

1098 yılında Haçlıların Antakya Vilayetine saldırması üzerine Türk ordusu bu kez de Musul Emiri Kürboğa önderliğinde toplanmıştır. Nitekim Türk ordusunda meydana gelen iletişim sorunları ayrıca Kürboğa'nın askerlere karşı sert tutum göstermesi aralarındaki rekabet ortamının perçinlenmesine zemin hazırlamıştır. Türk ordusu içerisinde yaşanan bu durum milli birlik ve beraberlik duygusunun kaybolmasına yol açmıştır. Türk ordusunda yaşanan iktidar mücadelesi beraberinde büyük bir yenilgi yaşanmasına ve Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmeleri için zemin hazırlamıştır.

Kaynaklar

Aguilers, R. (2019). *Haçlılar Kudüs'te: Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*. (Çev. S. Genç). Yeditepe Yayınevi.

Aksarâyî, Kerîmü'd-din Mahmud. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. (Çev. M. Öztürk). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Altan, E. (2001). Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar. *Bellekten*, 65 (243), 571-582.

Altan, E. (2022). *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri 1098-1112*. TTK Yayınları.

Altınay, A. R. (2007). *Haçlılar (1095-1291)*. (Çev. G. Kırpık), Ötüken Neşriyat.

Anna Komnena (1996). *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası, Alexiad*. (Çev. B. Umar). İnkılap Kitabevi.

Azîmî (2006). *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle ilgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*. (Çev. A. Sevim). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Baştav, Ş. (1999). Bizans ve Haçlı Seferleri. *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, (57-65), TTK Yayınları.

Cahen, C. (2012). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (Çev. E. Üyepazarcı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cahen, C. (2016). *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*. (Çev. M. Daş). Yeditepe Yayınevi.

Demirkent, I. (1996). *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demirkent, I. (2011). Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri. *Tarih Dergisi, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı 35*, 65- 78.

- Demirkent, I. (2014). *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. TTK Yayınları.
- Gregory, Abû'l-Farac, (1987). *Abû'l-Farac Tarihi, I-II*. (Çev. Ö. R. Doğrul). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Haldon, J. (2017). *Bizans Tarihi Atlası*. (Çev. A. Özdamar). Alfa Tarih.
- İbn Bîbî, (1993). *el-Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name I)*. (Çev. M. Öztürk). T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Kalanisi (2015). *Şam Tarihine Zeyl, CCXLIII*. (Çev. O. Özatağ). İş Bankası Kültür Yayınları.
- İbnü'l-Esîr (1987). *İslâm Tarihi el Kâmil Fi't-Târihi Tercümesi*. (C.XI). (Çev. A. Özaydın). Türkiyat Matbaacılık.
- İbnü'l Adim (2014). *Kemalüddin. Zübdetü'l Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*. (Çev. A. Sevim). TTK Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1992). *VI. Ortadoğu'da Kurulmuş Türk Devletleri (Anadolu, İran, Suriye ve Mısır)*. (291-297). Türk Dünyası El Kitabı Coğrafya-Tarih, 1.
- Kaleli, E. (2014). *İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar*. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 973-992.
- Kayhan, H. (2012). *Haçlılar Karşısında Dânişmendliler*. *History Studies: International Journal of History*, 4 (2), 227-234.
- Kesik, M. (2006). *Dânişmendliler Zamanında Sivas. Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (Sivas, 29 Eylül-1 Ekim 2005)*, (108-120).
- Koca, S. (2016). *Anadolu'da Türk Siyasi Birliğini Kurma Politikasında Selçuklu ve Dânişmendli Beyleri Arasında Yaşanan Rekabet ve Mücadele*. *Dânişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015) Bildiriler*, (85-99).
- Küçüksipahioğlu, B. (2013). *Türklerle Haçlıların İlk Karşılaşması: Drakon Savaşı*. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, (3) (Mayıs-Haziran) (43-51).
- Michaud, J. F. (2011). *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*. (Haz. G. Kırpık), Lotus Yayınevi.
- Norwich, J. J. (2013). *Bizans III*. (Çev. S. Hırçın Riegel). Kabalcı Yayınevi.
- Özaydın, A. (1994). *Fetihten Sonra Anadolu Türk Devletleri I. Dânişmendliler*. *DGBİT*, 8, (121-140).
- Pachymérés G. (2019), *Bizanslı Gözüyle Türkler*. (Çev. İ. B. Barlas). (3. b). İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi*. (Çev. F. Işıltan). TTK Yayınları.

Solmaz, S. (2011). Dânişmendlilerin İskân Politikası”. *Büyük Selçuklu Devleti’nden Türkiye Selçuklu Devleti’ne Mehmet Altay Köymen Armağanı*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. 5, (145-163).

Şeşen, R. (1999). Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Siyasi ve Sosyal Durumu. Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı. *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*. (33-45). TTK Yayınları.

Tudebodus, P. (2019). *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi: Kudüs’e Yolculuk*. (Çev. S. Genç). Kronik Kitap.

Turan, O. (2014). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. Ötüken Neşriyat.

Turan, O. (2018). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Ötüken Neşriyat.

Tyrensis, W. (2016). *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği, Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar*. (Çev. E. Ayan), Ötüken Neşriyat.

Urfalı Mateos (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*. (Çev. H. D. Andreasyan), TTK Yayınları.

Usta, A. (2008). *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. Yeditepe Yayınları.

Vasiliyev, A. (2016). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. T. Alkaç). Alfa Tarih.

Zahîru'd-Dîn Nîşâbü'rî (2018). *Selçuknâme*. (Çev. A. G. Fidan). Kopernik Yayınları.

Zengin, M. (2014). Dânişmendliler Döneminde Malatya. I. *Uluslararası Selçuklu Sempozyumu Selçuklu Siyasi Tarihi Bildiriler (Kayseri, 27-30 Eylül 2010)*, (435-446). Türk Tarih Kurumu Basımevi.